

УДК: 338:8

*О. І. Білик,
к. е. н., доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

*О. I. Bilyk,
Ph.D. in Economics,
Docent of the department of administrative and financial management National University «Lviv'ska politehnika»*

PROSPECTS FOR REFORM OF THE NATIONAL SOCIAL INSURANCE SYSTEM

На основі здійсненого критичного аналізу уточнено поняття «соціального ризику» та розкрито суть системи соціального страхування. Серед соціальних ризиків основними є ризик втрати доходу внаслідок тимчасової непрацездатності, старості, втрати роботи. Встановлено, що система соціального страхування включає як обов'язкову форму (загальнодержавне обов'язкове страхування), так і добровільну. На основі здійсненого дослідження особливостей побудови соціального страхування у розвинених країнах світу встановлено, що у багатьох з них саме добровільна форма страхування займає пріоритетне місце і високий рівень соціальної захищеності досягнуто за рахунок фінансування цієї сфери. Основними джерелами фінансування соціального захисту є: бюджети усіх рівнів, фонди обов'язкового соціального страхування, доходи роботодавців та громадян. Ґрунтуючись на результатах аналізування розроблено основні напрямки розвитку соціального страхування в Україні.

On the basis of the critical analysis the definition of "social risk" is specified and the essence of social insurance is revealed. The main social risks is a major risk of loss of income due to temporary disability, old age, loss of work. It was established that the Social Insurance System includes both mandatory and voluntary forms. Based on completed investigation of the features of the construction of social insurance in developed countries it was found that many of them have voluntary form with higher priority and a high level of social protection achieved through the funding of this area due to the following main sources for the state, with funds of mandatory social insurance by employers and self financing citizens. Based on the results of analysis developed basic types of social insurance in Ukraine.

Ключові слова: соціальний ризик, система соціального страхування, загальнодержавне обов'язкове соціальне страхування, добровільні види соціального страхування, соціальний захист, соціальне забезпечення.

Keywords: social risk, social insurance, obligatory national social insurance, voluntary types of social insurance, social protection.

Постановка проблеми.

Одним з основних джерел фінансування соціального забезпечення в Україні є перерозподіл коштів шляхом використання механізму страхування. Чинна система соціального страхування у загальних положеннях адаптована до міжнародних стандартів, проте питання пошуку шляхів оптимізації руку грошових коштів у цій системі є надзвичайно актуальним, адже сучасний стан соціального страхування діє на засадах застарілих неринкових методів управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми, що розглядається.

Науковий пошук розв'язання проблеми фінансування соціального забезпечення в Україні та розроблення теоретико-методологічних, методичних та прикладних засад функціонування системи соціального страхування населення є предметом досліджень провідних відомих вітчизняних вчених: Н. Болотіної, В. Бурака, Т. Гарасиміва, Е. Лібанової С. Синчук, І. Сироти, Б. Сташківа, І. Ярошенко, та інших. Дослідження сфери фінансів соціального захисту населення здійснювали М. Карлін., О. Кириленко, В. Опарін, В., Федосова. Удосконаленню вітчизняної системи соціального страхування присвятили свої праці такі провідні науковці: Л. Бабич, М. Бойко, Л. Васечко, Н. Внукова, Г. Волощук, С. Гончарова, О. Губар, І. Гуменюк, В. Закревський, О. Мельник, В. Новиков, В. Пліса, А. Сидорчук, М. Шаварина. Проте більш глибокого аналізу потребує пошук напрямків реформування системи соціального страхування.

Цілі статті.

Незважаючи на наявність великої кількості здійснених досліджень у сфері фінансування соціального захисту та пошуку напрямків удосконалення соціального страхування, сьогодні виникає потреба перегляду багатьох основних підходів до організування обов'язкового соціального страхування населення, що є можливим лише за умови комплексного вивчення іноземного досвіду у цій сфері. Виходячи із зазначеного, основними цілями наукового дослідження є: аналізування сучасного стану соціального страхування в Україні; комплексне вивчення особливостей побудови системи соціального захисту та соціального страхування у деяких розвинених країнах; удосконалення вітчизняної системи соціального страхування з використанням досвіду розвинених країн світу. Об'єктом дослідження є вітчизняна система соціального страхування.

Виклад основного матеріалу.

Основою економічного, наукового, інноваційного та ресурсного розвитку будь-якої країни є її людський потенціал. Тому пріоритетом політики кожного уряду має бути побудова раціональної соціальної інфраструктури, яка б забезпечувала права і свободи громадян і у період життєвих криз, внаслідок настання ряду соціальних ризиків. Саме наявність соціальних ризиків, які характеризуються високою частотою настання і зумовила необхідність у впровадженні загальнодержавності та обов'язковості соціального страхування. Виокремлення соціального ризику також зумовило необхідність у створенні цільових позабюджетних фондів. Критичний аналіз поняття «соціального ризику», здійснений на основі праць таких провідних учених, як М. Вігдорчик [1], М. Буянова [2], О.

Мачульської [3], С. Синчука [4], дозволив встановити, що соціальний ризик – це ймовірність настання соціально-несприятливих умов (тимчасова, повна непрацездатність чи смерть внаслідок нещасного випадку на виробництві, професійного чи іншого захворювання, віком; необхідності догляду за дітьми чи престарілими членами родини; втрата місця роботи), внаслідок яких громадяни втрачають доходи та / або змушені нести додаткові витрати і які характеризується високою частотою настання та масовістю. Саме масовість та зв'язок з людським фактором роблять вищезазначені ризики соціальними.

Формування цільових фондів дозволило визначити перелік тих ризиків, які слід враховувати і забезпечити адресність страхової виплати. Проте, слід зазначити, що соціальне страхування, як система, охоплює не лише обов'язкову форму, але й добровільну, адже серед основних галузей страхування особисте страхування має на меті захистити фізичних осіб саме від соціальних ризиків.

Система досягає мети лише при виконанні вимог зовнішнього середовища, тобто система завжди реалізує процес – процес акумулювання коштів, їх перерозподіл та виплату. Якщо цілі перед системою поставлені зовнішнім середовищем, то природною ознакою системи стане реалізація процесу задоволення вимог зовнішнього середовища. Задоволення вимог зовнішнього середовища забезпечується перетворенням внутрішніх для системи і залучених зовнішніх ресурсів у той тип ресурсу, характеристики параметрів якого відповідають вимогам зовнішнього середовища [5, с. 54]. Отже, система соціального страхування забезпечує при настанні соціального ризику модифікацію вхідних потоків, які створено за рахунок обов'язкових внесків (єдиний соціальний внесок) усіх юридичних осіб та працюючого населення, у страхові виплати окремим категоріям громадян.

Узагальнюючи підходи до трактування складних систем взагалі і соціальних систем зокрема, враховуючи особливості фінансових інститутів, соціальне страхування можна визначити як цілісну сукупність взаємозалежних і взаємодіючих суб'єктів, які виконують соціальну й економічні функції, процесів і відносин з приводу формування, розподілу і споживання фінансових ресурсів [6, с. 116], що мають певні властивості й ознаки (рис.1).

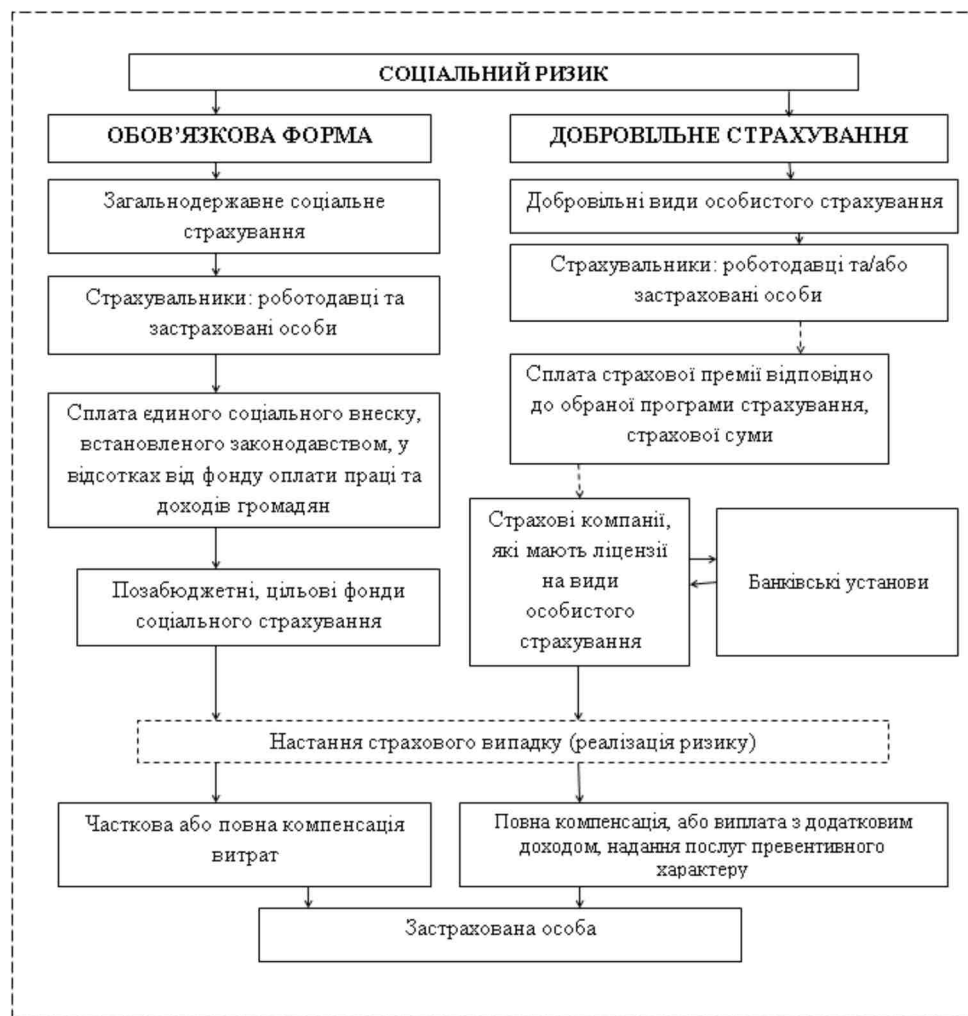

Рис. 1. Організаційно-функціональна схема системи соціального страхування

Сьогодні в Україні соціальне страхування набуло розвитку лише у вигляді обов'язкової форми страхування, представлені наступними її видами:

- загальнодержавне обов'язкове пенсійне страхування;
- загальнодержавне обов'язкове страхування на випадок безробіття;
- загальнодержавне обов'язкове страхування від нещасних випадків на виробництві;
- загальнодержавне обов'язкове страхування від тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням.

На жаль, у структурі вітчизняної системи соціального страхування частка самостійного фінансування соціального захисту, яке може бути представлене окремими видами колективного і індивідуального страхування, є досить низькою. Так, у за перший квартал 2014 року частка страхових премій з особистого страхування становила 0,18% номінального ВВП; медичне страхування – 0,15% номінального ВВП; страхування від нещасних випадків – 0,06% номінального ВВП [7,8]. Отже, фінансування соціального захисту юридичними та фізичними особами на добровільних засадах в Україні знаходиться у критичній ситуації, що є наслідком кризової соціально-політичної та фінансово-економічної ситуації в Україні. Адже у розвинених країнах світу розвиток соціалізації на державному рівні супроводжується високим рівнем соціалізації бізнесу.

Кожна з розвинених країн світу будувала власну систему фінансування соціального захисту із врахуванням національних та демографічних особливостей, соціально-економічної ситуації, природно-кліматичних умов. Саме фінансування соціального захисту і соціального забезпечення визначає рівень соціалізації політики держави та ефективність соціально-економічних перетворень.

Система соціального страхування у Великобританії побудована на основі моделі Бевереджа, акцент у якій здійснено саме на підтримку працездатного населення, надаючи за рахунок державного бюджету сімейну допомогу [9]. У сучасних умовах мінімальні соціальні гарантії англійців забезпечує загальнодержавне, обов'язкове страхування (на випадок хвороби, мінімальний захист літніх людей), а також здійснені роботодавцями на користь працівників страхові внески і страхові внески, які здійснюють працівники самостійно на власну користь. Проте сьогодні в Великобританії розвиток системи соціального захисту здійснюється на засадах додаткових (добровільних) джерел фінансування, які забезпечують високий рівень виплат у період життєвих криз громадян [10].

В Німеччині соціальне страхування має системний характер і включає: страхування на випадок хвороби, страхування в разі потреби в догляді та на випадок безробіття, пенсійне страхування. Страховальниками є працівники та роботодавці, між якими страхові внески розподілено рівномірно. Основною соціальною

політики Німеччини є модель Бісмарка, яка ґрунтується на соціалізації держави і прив'язаності виплат соціальної допомоги до трудового стажу, заробітку. Ще одним інститутом у системі соціального страхування Німеччини є наявність страхових кас, створених підприємцями працевластуваними [9]. Отже, соціальне страхування у Німеччині набуло суттєвого розвитку і різних форм, що забезпечило багатоступінчатий соціальний захист населення.

Відповідно до концепції Бісмарка побудовано і систему соціального страхування Франції, яка складає основу соціального забезпечення. Відтак, передбачено, що система соціального страхування забезпечує перерозподіл доходів від працездатного населення до осіб, в яких виникло право на отримання соціальної допомоги чи послуг [10]. Соціальне страхування включає страхування на випадок безробіття, старості та інвалідності, у разі захворювання та ін.

За умовно-залишковим принципом система соціального страхування побудовано у США і Канаді. Велику частку у системі соціального забезпечення самофінансування громадянами країни. Так, у США основою забезпечення соціального захисту є програми страхування та / або створення відповідних підрозділів на самому підприємстві. Добровільна форма соціального страхування передбачає в основному захист на випадок хвороби.

Найбільш соціальноорієнтованою країною світу є Данія, в якій фінансування соціальної сфери в основному забезпечується шляхом перерозподілу коштів бюджетів усіх рівнів. Соціальний захист діє на умовах рівноправності і не залежить від професійної діяльності, страхових внесків чи трудового стажу, а його фінансування забезпечується шляхом трансформації податкових надходжень [11].

Фінансування соціального захисту через систему соціального страхування здійснюється у Японії: за рахунок суспільних фінансових ресурсів для надання адресної допомоги фізичним особам та за рахунок перерозподілу коштів страхових фондів. Серед основних чинників розвитку соціального страхування є широкомасштабна соціалізація бізнесу. Саме у Японії розвиток стимулювання праці відбувся завдяки включення до соціального пакету працівника різних видів добровільного особистого страхування, зокрема додаткової пенсії медичного страхування, страхування здоров'я, змішаного страхування життя. Наявність у структурі соціального пакету одного чи декілька видів особистого страхування стало важливим інструментом кадрової політики.

Отже, здійснивши аналіз системи соціального страхування у деяких країнах світу, встановлено, що великою мірою на рівень соціального забезпечення впливає додаткове страхування від соціальних ризиків, яке здійснюють як самі фізичні особи, так і роботодавці, які є також зацікавленою стороною. Проте на розвиток системи страхування тієї чи іншої держави впливають ряд чинників на макрорівні. До них належать: географічні та кліматичні умови; демографічний стан; соціально-політичне становище; інвестиційний клімат; нормативно законодавча база; фінансовий стан домогосподарств та зайнятість населення. Саме досягнення високих соціальних стандартів, таких як середня тривалість життя (приблизно до 85 років); сумарний коефіцієнт народжуваності (відношення кількості дітей до кількості жінок у віці від 20 до 45 років (значення коефіцієнта має бути не меншим 2,14); коефіцієнт старіння населення (7%); рівень бідності (не більше 10%) [12], забезпечують економічний прогрес, розвиток інновацій, високий рівень життя.

Проте, враховуючи низький рівень заробітної плати працюючого населення України, нерівномірність доходів, підвищення рівня внесків на соціальне страхування є, за сучасних соціально-економічних та політичних умов, неможливим. Тому при удосконаленні системи соціального страхування необхідно здійснити наголос саме на можливості фінансування соціального забезпечення не лише за рахунок обов'язкової форми цієї галузі страхування, а й добровільних видів.

Співставленість двох форм соціального страхування населення продемонстровано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Порівняння обов'язкової та добровільної форми страхування у системі соціального забезпечення населення

Види	Обов'язкова форма	Добровільна форма
Пенсійне забезпечення	Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	Довготермінове пенсійне страхування (страхування додаткової пенсії)
Страхування на випадок тимчасової втрати працездатності	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок тимчасової втрати працездатності та витратами зумовленими народженням та похованням	1. Страхування від нещасних випадків 2. Медичне страхування 3. Змішане страхування життя. 4. Довготермінове страхування життя
Страхування від нещасних випадків на виробництві	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	1. Страхування від нещасних випадків 2. Медичне страхування 3. Змішане страхування життя.
Страхування на випадок безробіття	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття	Комерційне страхування зайнятості

Отже, розглядаючи соціальне страхування як систему, слід враховувати те, що добровільна форма соціального страхування має відграти домінуючу роль для працездатного і працюючого населення. Побудова ефективної інформаційної політики, яка б пропагувала переваги добровільних видів соціального страхування повинна сприяти формуванню суспільної думки про необхідність здійснення превенцій на випадок тяжких життєвих ситуацій. Розвинена система соціального страхування покладає відповідальність за соціальне забезпечення громадян не лише на уряд та самих фізичних осіб, але й на роботодавців, роблячи наголос на соціалізацію бізнесу і виводячи на перше місце саме здоровий колектив, який зацікавлений у економічному та інноваційному розвитку бізнесу. Так, сьогодні страховиками представлений широкий спектр послуг, який може обрати клієнт. Окрім того, багатьма страховиками надається і ряд продуктів, які мають стимулюючий характер – це превентивні заходи, створення індивідуальних пакетів, гнучка система бонусів. Розрахунок вартості полісу недержавного (добровільного) страхування залежить від багатьох факторів. Наприклад, розмір страхових платежів в страхуванні життя може відрізнятись залежно від віку та статі клієнта. Додатковими факторами можуть бути – наявність або відсутність певних ризиків пов'язаних із здоров'ям, професією страхувальника. Тому на сьогодні при реформуванні системи соціального страхування важливим є досягнення наступних цілей:

- спрямованість держави на: створення робочих місць, підвищення кваліфікації громадян, їхню перекваліфікацію, зменшення безробіття, створення сприятливих умов для роботи осіб з обмеженою дієздатністю;
- формування умов на досягнення європейських стандартів життя (пропагування здорового способу життя; переконання у необхідності здійснення громадянами превентивних заходів; впровадження обмежувачих заходів щодо самоліккування населення; підтримки материнства, освіти, спорту та охорони здоров'я);
- побудова і впровадження широкомасштабної політики щодо переваг добровільних форм особистого страхування;
- підвищення контролювання надходжень і витрат фондів соціального страхування, шляхом ширшого використання адресності допомог, впровадження контролювання щодо сумлінності роботи працівників фондів, перегляд системи пільг;
- застосування новітніх інформаційних технологій з метою покращення якості формування дохідної частини бюджетів фондів та розподілу видаткової частини фондів.

Висновки.

Отже, в умовах соціально-політичної та фінансово-економічної турбулентності, раціональна та оптимізована архітектура системи соціального страхування населення займає першочергове місце у подоланні кризових явищ у країні. Саме розвиток соціалізації держави та бізнесу має стати основним чинником виходу із ситуації, що склалася. Досвід розвинених країн світу засвідчив, що соціальний захист, який в основному забезпечений системою соціального страхування, побудований лише на зайнятості населенні. Тому розвиток ринку праці та створення умов для зайнятості населення є фундаментальним завданням уряду. Вирішення цього завдання є можливим шляхом підтримки розвитку як великих підприємств, так і малого та середнього бізнесу, адже формування бюджетів усіх рівнів здійснюється за рахунок податкових надходжень.

Так, великою мірою на удосконалення системи соціального страхування впливає і стан здоров'я населення. Тому, розроблення заходів щодо покращення фінансування сфери охорони здоров'я шляхом реструктуризації єдиного соціального внеску є подальшим об'єктом наукової розвідки.

Література.

1. Вигдорчик Н.А. Теория и практика социального страхования. Теоретические основы социального страхования./ Вигдорчик Н.А. – М.: Вопросы труда,

1991. – Вып. 1. – С. 12.
2. Буянова М.О. Социальное обслуживание граждан в России в условиях рыночной экономики: Теоретико-правовой аспект : монография./ Буянова М.О. – М. : ООО «Издательство Проспект», 2002. – 240 с
3. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения : учебник. / Мачульская Е.Е. – М. : Юрайт, 2010. – 582 с.
4. Пилипенко П.Д. Право социального обеспечения : навч. посіб. для студ. юрид. спец, вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук.- К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 496 с. – С. 187
5. Артемов О.Е. Социальные и социально-экономические системы / О.Е Артемов // ВЛГУ Электронный журнал. – 2007. – № 18. – С. 56–68
6. Гуров С.В. Теория системного анализа и принятия решений: учеб. пособие / С.В. Гуров – СПб.– СПбЛТА, 2008. – 144 с.
7. Підсумки діяльності страхових компаній за I квартал 2014 року [Електронний ресурс] / Нацфінпослуг. - Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>
8. Соціально-економічний розвиток України за січень-травень 2014 року [Електронний ресурс] / Державна служба статистики. - Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Рівчаченко С.Б. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС [Електронний ресурс] / С.Б Рівчаченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012.- № 5/1. – Режим доступу: <http://www.libr.dp.ua/uploads/files/%D1%81%D1%82.%D0%A0%D0%B8%D0%B2%D1%87%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
10. Семигіна Т.В. Соціальна політика – компроміс між комуналізмом і лібералізмом?/ Т.В Семигіна // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Випуск 67. – С.166-175.
11. Швед О.В. Проблеми національної ідентичності країн Скандинавії в контексті процесу європейської інтеграції/ О.В. Швед //Український історичний журнал. - 2007. - № 2. - С. 158-171
12. Олейник А. П. Страны мира в цифрах [Електронний ресурс] / А. П. Олейник. – 62 с. – Режим доступа : <http://www.alleng.ru/d/geog/geo030.htm>

References.

1. Vyhdorchyk N.A. (1991), *Teoriya y praktyka sotsyal'noho strakhovanyia. Teoretycheskye osnovy sotsyal'noho strakhovanyia* [Theory and practice of social insurance. Theoretical basis of social insurance], 1st ed, Voprosy truda, Moscow, Russia.
2. Buianova M.O. (2002), *Sotsyal'noe obsluzhyvanye grazhdan v Rossyy v usloviakh rynochnoy ekonomyy: Teoretyko-pravovoy aspekt* [Social citizens service in Russia in conditions of market economy. Theoretical and legal aspects], Yzdatel'stvo Prospekt, Moscow, Russia.
3. Machul'skaia E.E.(2010), *Pravo sotsyal'noho obespechenyia* [Social protection law], Yurajt, Moscow, Russia.
4. Pylypenko P.D., Burak V. Ya., Synchuk S. M (2006) *Pravo sotsial'noho zabezpechennia* [Social protection law], Vydavnychyj Dim «Іn Yure», Kyiv, Ukraine.
5. Artemov O.E. (2007), “Social and social-economic systems”, *VIHU Elektronnyj zhurnal*, vol. 18, pp. 56–68/
6. Hurov C.B. (2008) *Teoriya systemoho analyza y pryniatyia reshenyj: ucheb. posobyie* [Theory of system analysis and decisionmaking], SPbLTA, St. Petersburg, Russia.
7. The official site of National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets (2014) “Summary of insurance companies in the first quarter 2014”, available at: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html> (Accessed 8 Juli 2014)
8. The official site of State Statistics Service (2014) “Socio-economic development of Ukraine in January-May 2014”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 8 Juli 2014)
9. Rivchachenko S.B. (2012) “Formation and development of social insurance in EU countries”, *Formuvannia rynkovykh vidnosyn* [Online], vol . 5/1, available at: <http://www.libr.dp.ua/uploads/files/%D1%81%D1%82.%D0%A0%D0%B8%D0%B2%D1%87%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (Accessed 5 Juli 2014)
10. Semyhina T.V. (2001) “ Social policy - a compromise between communalism and liberalism?”, *Nova paradyhma: Zhurnal naukovykh prats'*, vol 67, pp. 166-175.
11. Shved O.V. (2007)“ Problems of National Identity in Scandinavia in the context of European integration”, *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, vol. 2, pp. 158-171
12. Olejnyk A. P.(2011) “World countries in digits”, *Strany myra v tsyfrakh i faktakh* [Online edition], 2nd ed, available at: <http://www.alleng.ru/d/geog/geo030.htm> (Accessed 4 Juli 2014)

Стаття надійшла до редакції 13.07.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"